

Llengua espanyola al Tirant

1. Introducció

El Tirant és una obra que se situa en un mapa geogràfic prou extens: Bretanya, l'illa d'Anglaterra, França, Lisboa, la navegació fins a la Mediterrània i les costes de Berberia, Sicília, Rodes, altra vegada Sicília, Tunis, Xipre, costa de Turquia, retorn a Sicília, navegació fins a Tànger i tornada passant per Eivissa i Mallorca fins a Massella, Bretanya, retorn per ordre reial a Massella i Sicília. En aquest darrer regne es rep la lletra de l'emperador de Frederic de Constantinoble demanant socors per la caiguda de la major part del seu reialme a mans del Soldà i el gran Turc. Des d'aquest moment l'acció de la novel·la ja se situa gairebé sempre en terres de la Mediterrània oriental, amb el parèntesi de Tirant al nord d'Àfrica. L'enumeració dels escenaris on se situa l'acció és com tenir a la vista un mapa de l'època.

A partir d'aquest fet es constata que els regnes hispànics gairebé no apareixen en la trama argumental, tret de les illes Balears o com a lloc d'origen d'algun personatge secundari. Tot i aquesta presència tan escadussera, he cercat la presència de mencions a Hispània, Espanya, Aragó, València, Catalunya, Castella, etc. en el text. Apareixen poques vegades. Tanmateix, s'observa que hi ha un ús diferent a la primera part (Tirant a Anglaterra i al Mediterrani) i a la segona (a Constantinoble i el nord d'Àfrica). Si l'autor del llibre hagués volgut ser completament coherent no hauria inclòs en una mateixa obra dues concepcions político-geogràfiques diferents. La primera concepció és de caire més tradicional, basada en l'herència medieval. La segona es veu més innovadora i "hispànica". Però en una obra per divertir el públic aquesta dualitat política, que és una qüestió secundària, no deixa de ser sorprenent per a qui es planteja aquesta qüestió.

2. Llengua espanyola ?

Si després d'aquesta visió geogràfica obrim el Tirant aproximadament per la meitat del llibre trobem una frase que cal destacar. Fa referència al text que hi ha en un escut, i diu que està escrit "en llengua espanyola, o en francès"(1). Cal aclarir que és l'única vegada que apareix l'expressió "llengua espanyola" en tota l'obra. Això genera una pregunta, un dubte: En aquest context què significa llengua espanyola ?

La primera resposta l'he buscada en el propi contingut del Tirant. Les citacions que poden ajudar a situar el context de què parlava les exposo a continuació. És el que ha quedat escrit a l'obra. Vegem què diuen:

Al Guillem de Varoic hi apareixen les expressions "moltes gents (...) d'Espanya o de França o d'Alemanya"(2), "gent d'Espanya o de França"(3), en sentit bastant genèric.

També s'hi parla de la "cort de l'Emperador, del rei de França, de Castella e d'Aragó" (4), referint-se a unes entitats més concretes, les corts reials d'aquests sobirans.

Al citar la presència d'un grup de cavallers estrangers s'hi diu "així com eren los d'Alemanya, d'Itàlia, de Llombardia, d'Aragó, de Castella, de Portugal e de Navarra" (5).

En suma, les escasses citacions que es troben sobre Aragó o sobre Espanya fan referència a la divisió aleshores vigent dels regnes. Aragó hi és entès en el sentit extens de corona dels reis d'Aragó. La menció a gent d'Espanya, en aquesta primera part, és

molt general, té un sentit d'acumulació de gent de diversos llocs d'Hispania. Però la idea política de regne es refereix exclusivament a la clàssica d'Aragó, Castella, Portugal, Navarra, etc.

A la part de Tirant al Mediterrani l'única cita és la referida a una flota d'embarcacions que inclou "fustes del rei de Castella, d'Aragó, de Navarra e de Portugal". És a dir, la mateixa geografia política que a la part del Guillem de Varoic.

Passem ara a la part de Tirant a Constantinoble. Aquí els conceptes ja no són els mateixos que al principi. El personatge del duc de Pera, per emfatitzar l'extensió de terra que senyoreja un enemic, diu que és "Més que no és tota la França e tota la Hispania alta e baixa; e per ço ho dic, perquè só estat en la sua terra anant a Jerusalem; après fui mogut de devoció; aní a Sant Jaume de Galícia e passí per tota la Hispania"(6). És l'esquema d'una carta geogràfica de l'època, amb la distinció entre Hispania alta i Hispania baixa, tot i que caldria concretar quin sector comprèn cadascuna d'aquestes parts d'Hispania.

Més endavant Plaerdemavida conta el que "féu aquell rei de Proença que tenia una (...) filla qui fon demanada per muller per lo gran rei d'Espanya"(7). Sembla que aquest parell de reis siguin personatges de fantasia, però en una obra historiogràfica del segle XVI s'anomena a l'Emperador Carles V "grand rey de España"(8) amb clar contingut polític.

En un altre capítol(9) un personatge anomenat Gaubedí explica el periple que, sortint de Pisa, el porta primer a les "mars d'Espanya" i després a les "mars del Roine". Aquest cop estem davant d'una imatge cartogràfica.

Hi ha també una al·lusió a la captivitat "en Espanya, en un lloc que havia nom Calis"(10), feta per un personatge moro.

Més endavant, quan Tirant està al nord d'Àfrica, per no delatar el seu origen diu que "jo en Espanya he llongament usat lo noble exercici de les armes"(11) i una mica més endavant que "jo só de l'Última Espanya natural"(12), amb el mateix objectiu d'ocultar el seu lloc de naixement.

I la Hispania baixa i alta ?

Ja comença a quedar més clar què és la Hispania baixa en saber que un frare "era natural d'Espanya la baixa, d'una ciutat qui és nomenada València" amb una sèrie de referències relatives a "la ciutat e regne de València"(13).

També s'hi diu que han elegit "per ambaixador un espanyol, natural de la vila d'Oriola" (14). A la segona citació no queda especificat si el regne de València és la baixa Espanya.

Trobem, més endavant, una enumeració "de genovesos (...) d'espanyols, de venecians e pisans"(15) que anaven en unes naus enviades cap a una zona d'Orient. La identitat de les nacions anomenades és molt concreta, tret, potser, de la dels espanyols que admet una interpretació més geogràfica.

Després de tot el que s'ha dit crida l'atenció que s'esmenti un frare "català, natural de la ciutat de Lleida"(16), que contrasta amb la identificació com a espanyols dels dos naturals de València abans citats.

Per acabar es torna a trobar "gents d'Espanya, de França e d'Itàlia" (17) per prendre sou dedicant-se a l'activitat militar, tornant al criteri més geogràfic que polític.

Després d'aquest repàs a les frases literals de l'obra, el text del Tirant suggereix que Espanya és un concepte geogràfic, del mateix tipus que Itàlia, Alemanya, França, etc.

Però per altra part emergeix un altre contingut més polític: a dos naturals del regne de València els identifica com a espanyols o d'Espanya. No passa el mateix en el cas de l'únic català que esmenta.. Hispània/Espanya queda molt associat al Regne de València.

3. Conclusió

Una breu recerca en altres obres coetànies permet trobar idees en el mateix sentit. A la *Tragèdia de Caldesa* de Joan Roís de Corella, per exemple, ens trobem amb un inici que diu “en la feroce bel·licosa província d'Espanya, en lo delitós ameníssim regne de València (...)regnant aquell que a l'animós Troyà ha succeït en igual ànimo, rei don Joan”, que concorda molt amb el concepte d'*Espanya/regne de València* que hem extret del Tirant.

I si tornem ara a la qüestió de “llengua espanyola, o en francès” començo a pensar que la llengua espanyola és el català. A la introducció a l'edició del *Tirant lo Blanc* de Martí de Riquer(18), que és la que he fet servir per a aquest treball, s'hi comenta la traducció publicada a Venècia el 1538 sota el títol de *Tirante il Bianco, valerosísimo cavaliere... di lengua spagnola ne lo idioma nostro per Messer Lelio di Manfredi tradotto...* D'aquesta traducció, segons Riquer(19), l'examen dels textos demostra que es feu sobre l'edició de València del 1490. De manera que per al traductor venecià la “llengua spagnola” és el català.

A la ficció de la novel·la, el servidor reial de la cort de Constantinoble pot tenir dubtes sobre la llengua que realment està llegint, i per això vacil·la entre el francès o una llengua hispànica, ara bé, en una obra escrita en català i en el context que fins aquí s'ha descrit aquesta llengua indeterminada que s'assembla al francès és lògic que sigui la catalana(20).

(1) Capítol 189 (vol. II, p. 23)

(3) Capítol 14 (vol. I, p. 138)

(3) Capítol 23 (vol. I, p. 154)

(4) Capítol 31 (vol. I, p. 172)

(5) Capítol 55 (vol. I, p. 202)

(6) Capítol 151 (vol. I, p. 504)

(7) Capítol 229 (vol. II, p. 94)

(8) *Historia general y natural de las Índias* de Gonzalo Fernández de Oviedo (1535 – ca. 1549) publicada el 1555. Citat per Alexandre Coello de la Rosa: *El subtexto vitoriano en el libro XX de la Historia general y natural de las Indias de Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés*, p. 339, dins *Antoni Saumell i Soler Miscel·lània in memoriam*. 2007, Barcelona, UPF.

(9) Capítol 265 (vol. II p. 171)

(10) Capítol 299 (vol. II p. 242)

(11) Capítol 304 (vol. II p. 253)

(12) Capítol 307 (vol. II p. 260)

(13) Capítol 330 (vol. II p. 310)

(14) Capítol 384 (vol. II p. 403)

(15) Capítol 401 (vol. II p. 427)

(16) Capítol 402 (vol. II p. 428)

(17) capítol 415 (vol. II p. 453)

(18) *Tirant lo Blanc. Edició del V centenari de la mort de Joanot Martorell*. 2 vol., Barcelona 1969 . Pròleg i text de Martí de Riquer.

(19) pag. 99

(20) També hi ha el cas de la carta de Colom sobre el descobriment del nou mon, conservada a Basilea, que “nobilis ac litteratus vir A. de Coscò ab Hispano ideomate, in latinum convertit, tercio kalendas Maii Mccccxcijj”. És a dir traduïda de l'idioma hispà al llatí per A. de Coscò el 1493 i que per a alguns investigadors podria ser del català al llatí.

Rosa Magrans

Setembre 2009/gener 2010

5/01/10 (revisat 21/03/10)